

Janja Slabe

»Proč s šmarnico«

Slabe Janja, univ. dipl. zgodovinarica in novinarka, mlada raziskovalka, Inštitut za novejšo zgodovino, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, janja.slabe@inz.si

634.8(497.4)"19"(091)

»PROČ S ŠMARNICO«

V dvajsetih letih prejšnjega stoletja se je na Slovenskem razvil stereotip o strupenem in škodljivem šmarničnem vinu, ki naj bi zaradi vsebnosti metilnega alkohola povzročalo norost, slepoto, neracionalno vedenje in agresivnost. Stereotip so razvijali in ohranjali nekateri članki predvsem v vinogradniškem časopisu, v boj proti šmarnici pa je stopila tudi oblast. S številnimi ukrepi in odredbami je že v 20-ih letih začela omejevati pridelavo in prodajo šmarnice in ostalih samorodnih trtnih vrst ter njihovega vina. S temi aktivnostmi je nadaljevala vse do začetka 2. svetovne vojne, o čemer lepo pričajo tudi zapisniki sej banskega sveta Dravske banovine, na katerih so se kresala mnenja o tem, kakšni naj ti ukrepi bodo ter ali so sploh potrebni. Predvsem predstavniki tistih okrajev, kjer je bilo šmarnice največ, so banovinskim ukrepom sprva nasprotovali, nato pa jim je ob banovi nepopustljivosti verjetno postalo jasno, da jim nima več smisla ugovarjati, zato je moč njihovega nasprotovanja postopoma pojenjala. Stereotip o škodljivi šmarnici se je tako v slovenski družbi uspešno razvil in uveljavil, šele kasneje, ko so z analizami vzorcev dokazali, da šmarnično vino pravzaprav vsebuje le majhne količine metilnega alkohola, pa je postalo jasno, da je resnična nevarnost šmarnice pravzaprav izvirala od drugod. Zanj ni bil odgovoren metilni alkohol, pač pa konkurenca, ki jo je ta vrsta vina predstavljala kvalitetnim vrstam, ki so se v času po prvi svetovni vojni znašla v veliki prodajni krizi.

Ključne besede: šmarnica, alkohol, vinogradništvo, banški svet Dravske banovine.

Slabe Janja, BA Hist. and Journalism, junior researcher, Institute of Contemporary History, Kongresni trg 1, SI – 1000 Ljubljana, janja.slabe@inz.si

634.8(497.4)"19"(091)

“AWAY WITH ‘ŠMARNICA!’”

In the 1920s a stereotype developed in Slovenia about the poisonous and harmful wine ‘šmarnica’. According to the stereotype ‘šmarnica’, because it contained methyl alcohol, caused madness, blindness, irrational behaviour, and aggressiveness. The stereotype was furthered and maintained particularly by articles in the winegrowing periodicals, and the authorities, too, joined the fight against ‘šmarnica’. In the 1920s the first measures and regulations were adopted to restrict the development and sale of ‘šmarnica’ and other native grapevine varieties and their wines. The authorities continued these activities until the beginning of World War II. Testimony to this are the minutes taken at the Dravska banovina province council meetings, which speak of long quarrels over what measures should be taken and whether they were needed in the first place. The representatives of the districts that produced the most ‘šmarnica’ initially opposed the provincial measures; however, they probably realized that the ‘ban’, who headed the province, was unrelenting in his decision. They eventually realized it was pointless to oppose the measures, and their opposition to them gradually diminished. The stereotype of the dangerous ‘šmarnica’ had thus successfully found support and became widespread. It was only later, when sample analyses showed that the wine ‘šmarnica’ contained only small quantities of methyl alcohol, that it became clear that the true danger in ‘šmarnica’ had a different origin. ‘Šmarnica’ was dangerous not because of the methyl alcohol, but because of the competition that this wine type represented for the quality types that found themselves in deep market crisis after the World War I.

Key words: šmarnica, alcohol, winegrowing, ban’s council of the Dravska banovina province.

Alkohol naš vsakdanji ...

O mestu, ki ga je alkohol zavzemal v slovenskem vsakdanjiku druge polovice 19. in prve polovice 20. stoletja, je bilo napisanega že mnogo. Dejstvo je, da so ga pili tako nižji kot višji sloji, priložnosti, ob katerih so praznili kozarce, pa ne enim ne drugim ni zmanjkalo. Na kmetih, še posebej pa tam, kjer so vino sami pridelovali, žlahtna kapljica ni smela manjkati ob nobeni priložnosti, kar je Anton Mrkun leta 1927 takole slikovito opisal: »*Pivske navade so v vinorodnih krajih silno razširjene. Piti mora vinogradnik ob vsaki priliki. Če je vesel, mora piti, če je žalosten, mora piti; ako ga kdo razjezi, mora piti, da dobi več korajže in da mu more dobro odgovoriti; če mu ne more z jezikom dopovedati, tedaj mu še roka pomaga, oziroma nož v roki ali pa kako drugo orodje. Pijejo, ko se človek rodi, pijejo, kadar ga spremljajo k zadnjemu počitku, piti morajo ob birmi in porokah, ob novi maši in sploh ob vsakem važnem in nevažnem dogodku. Vino hočejo imeti matere ob porodih. Ako vprašaš mater, kako se ji godi v zakonskem stanu, ti bo odgovorila: 'Popolnoma sem zadovoljna. Ko sem bila v otročji postelji, mi je mož preskrbel toliko dobre starine, kolikor sem je hotela in mogla popiti.' Nasprotno pa je največja nesreča žene, ako nima v otročji postelji dovolj alkoholnih pijač. Za časa poroda pa ne pijejo samo matere, temveč tudi možje morajo biti dobre volje. Prav posebno pa si pijačo privoščijo babice; pa še otrokom dajejo pijače z malo žličko, češ, da bo bolj močan. Boter ali botra mora biti premožna, da dasta lahko za pijačo. Prva pot po sv. Krstu je seveda v gostilno. Tam se mora krst zaliti. V svoji zaslepljenosti dajejo matere tudi otrokom v zibelki alkoholne pijače, češ, da bodo otroci rajši spali. Zelo pijejo tudi za časa porok. Da bi ob porokah ostali vsi svatje trezni, to bi bilo nekaj nezaslišanega. Prav grdo navado imajo fantje podvoglarji, ki se pritepejo ponoči od blizu in daleč k hiši, kjer se vrši pojedina. Od ženina zahtevajo pijače. Ako je ne dobe dovolj, napravijo kako škodo. Tudi se pripeti, da pride ob takih prilikah do pretepov in marsikje so že koga ubili. Kadar je mrlič v hiši, pridejo zvečer molit od vseh strani. Kako žalostno se zdi treznemu človeku, ko vidi mrliča na odru, okoli njega pa sede ljudje in popivajo. Ko oddajo mrtevca materi zemlji, hajdi zopet v gostilno popivat. Pri tako zvanih sedminah, katere napravljajo pod pretvezo, da hočejo za rajnika moliti, ima gotovo v*

večini slučajev bakhus (bog pijancev) več časti kakor pa rajniki koristi.«¹

Stari dobri Bakhus pa si rok ni mel le na podeželju, temveč tudi v omikanih meščanskih krogih. Ljubljana je, kot po Staroslavu (Ivanu Vrhovniku) povzema Milan Likič, leta 1887 premoгла kar 173 krčem in vinotočev ter nekaj kavarn. Računano po podatkih o številu ljubljanskega prebivalstva za leto 1880, je na vsakih 131 ljudi prišla po ena pivnica. Kljub temu da je bilo mnogo teh pivnic smrdečih in umazanih žganjarij, v katere so zahajali predvsem ljudje nižjega stanu, pa pijančevanje, kot rečeno, še zdaleč ni bilo omejeno samo nanje. V pijanskih zgodbah s petjem, spori, pretepi, vpitjem in aretacijami, ki jih slikovito opisuje Likič, namreč nastopajo tudi tisti iz premožnejših in izobraženejših slojev.²

Pijančevanje in redno obiskovanje gostiln in kavarn je bilo tudi del življenjskega stila tako slovenskih dijakov in študentov na Dunaju kot menda tudi slovenskih državnozborskih poslancev. Kot spomine Henrika Tume navajata Janez Cvirn in Tone Šepetavc: »Za časa bivanja pri družini Lagovi sem zahajal v takrat najmodernejšo kavarno Landmann nasproti parlamenta. Kavarna je imela vse velike svetovne liste. Hodil sem jih čitat zaradi politične izobrazbe, da sem dobil pregled o strankah in politiki vseh kulturnih držav in pa zato, da sem ponavljal znane mi jezike. Zahajal sem v kavarno ob enajstih dopoldne, ko je bila najbolj prazna in sem liste najlažje dobil. Opazil sem, da ob tem času prihajajo v kavarno drug za drugim postavni možje, ki vsi izginejo v stranski sobi, kjer so bile mize za igre. Po fiziognomiji gospodov sem sodil, da ne morejo biti Nemci. Vprašal sem natakarja zanje. Povedal mi je, da so to slovenski državni poslanci, ki prihajajo vsak dan tarokirat. Menda so prihajali k taroku vsak dan iz postelj. Igrali so do ene, potem so šli kosit, po kosilu so se vrnili v kavarno in igrali ves popoldan, včasih pozno v noč. Vprašal sem natakarja, kdaj hodijo v parlament, nakar me je poučil: 'Oh, če je kaj važnega v parlamentu ali če gre za glasova-

¹ Anton Mrkun: *Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927*. Ljubljana 1927: *Protialkoholna zveza »Sveta vojska«* v Ljubljani (dalje: Mrkun, *Zgodovina protialkoholnega gibanja ...*), str. 177–178.

² Glej Milan Likič: *Pijanci, pijanke in druge ljubljanske slike v Hribarjevi dobi*. Kronika, 1997, št. 1/2, str. 126–138.

Sladkousti skušnjavec alkohol.

Dr. A. Štampar, Narodna čitanka o alkoholu. Zagreb 1931.

nje, takrat jih pride klicat sluga iz parlamenta...'.³ Za časa stare Avstrije je poleg tega tudi vsakršne volitve na Slovenskem, bodisi državnozborske, deželne ali občinske, vedno spremljala rujna kapljica, ki je bila dobro sredstvo predvolilnega boja in je menda tudi tekla v kar velikih količinah. To, da so ga tudi najbolj znani slovenski literati radi srknili, pa sploh že vsi vemo.⁴

Alkohol se je štel tudi za zdravilo. V drugi polovici 19. stoletja si je metliški podobar Vincenc Jereb v neko knjižico zapisal nekaj domačih vin-skih receptov, med katerimi sta bila tudi slednja: »Če bi se komu zmešalo: Telohove korenine nama-kaj tri ure v vinu, potem tisto vino spij, preden greš spat. To vzame norost iz glave.« In še: »Za Grižo: Skuhaj tri pesti hrastovega listja, vrzi notri za tri no-žne špice trpotca, prideni nekaj stolčenega galuna in

nekaj španskega voska. To vse skuhaj na poldrugem litru vina in pij, kedar hočeš.«⁵

O tem, koliko se je pri nas pilo, pričajo tudi podatki in ocene, da so leta 1926 v ljubljanski in mariborski oblasti skupaj spili 34,168.155 litrov za-dacanega in okoli 15,000.000 litrov nezadacanega vina, 12,061.645 litrov piva, 3,750.000 litrov žganja z do 40 % alkohola ter 1,000.000 litrov domačega žganja.⁶

Alkohol in alkoholne pijače so torej brez dvoma bili pomemben del slovenskega vsakdanji-ka v obravnavanem času. Ob tem, da ga je večina veselo žingala in pila, pa so se našli tudi taki, ki so začeli opozarjati na nevarnosti alkohola ter po-zivali k treznosti in abstinenci. Leta 1902 je bil v Ljubljani organiziran prvi slovenski protialkoholni shod, protialkoholno gibanje, ki se je zatem razvi-lo na Slovenskem, pa je s pomočjo svojih društev, glasil, shodov in ostalih aktivnosti pozivalo k ab-stinenci.⁷

Kljub vsej količini popitega alkohola v raz-ličnih oblikah, ki je zagotovo povzročal tudi takšne in drugačne »stranske« zdravstvene in družbene učinke, pa je podoba najhujše med vsemi alkohol-nimi vrstami v času po koncu 1. svetovne vojne po-stopno dobivala – šmarnica. Zgodbe o tem, kako šmarnica »udari na možgane«, povzroča bebvost in neprisebnost, še danes vsi dobro poznamo, mit o njeni neizmerni škodljivosti pa se je začel ustvar-jati v dvajsetih letih prejšnjega stoletja in šmarnica je kmalu postala hujša od vsakega šnopsa, piva ali drugega vina. Pravi demon med vini, ki ga je dejav-no začela preganjati tudi oblast Dravske banovine.

Šmarnica

Pa pustimo za trenutek ob strani njeno ško-dljivost in učinke, ki naj bi jih bojda imela na svoje pивce, in pustimo šmarnici, da se nam kratko pred-stavi. Njeno pravo ime je *Noah* in izhaja iz hebrej-ščine, naziv šmarnica pa naj bi si pridobila zato, ker dozori okoli malega šmarna. Prištevamo jo k tako

³ Janez Cvirn in Tone Šepetavc: Psihologija slovenskega pitja. Novi tednik NT in RC, 48, št. 1 (6. 1. 1994).

⁴ Janez Cvirn in Tone Šepetavc: Psihologija slovenskega pitja. Novi tednik NT in RC, 48, št. 1 (6. 1. 1994) in št. 6 (10. 2. 1994).

⁵ Vincenc Jereb, v: Andrej Dular: Vinogradništvo na Sloven-skem v 19. stoletju. Slovenski etnograf, let. XXXIII-XXXIV, 1988–1990 str. 61–82 (dalje: Dular, Vinogradništvo na Slo-venskem v 19. stoletju).

⁶ Mrkun, Zgodovina protialkoholnega gibanja ...

⁷ Prav tam.

imenovanim samorodnicam, ki so nastale s križanjem dveh ali več vrst trt. Zanje je značilno, da so odpornejše od žlahtnih trt, cepljenje ni potrebno, dela z njimi je manj. Običajno je domovala v strnjenih vinogradniških nasadih na kolih ali pa na žici in ne na brajdah ob hiši, kot je bilo to značilno za ostale samorodnice.⁸

Na Slovenskem se je udomačila in začela širiti zlasti na prehodu iz 19. v 20. stoletje, ko so v vinogradništvu vladale prav posebne razmere. Od srede 19. stoletja so se namreč tudi pri nas začele pojavljati iz Amerike prinesene trtne bolezni – peronospora, grozdna plesnoba in trtna uš. Najhujša nadloga med njimi je bila prav mala trtna uš, ki se je od 80-ih let dalje v slovenskih vinogradih hitro širila in povzročala odmiranje trt. Na prehodu v novo stoletje so bili z njo okuženi že tako rekoč vsi slovenski vinogradi, manjšanje pridelka in ponekod celo popolno uničenje vinogradov pa sta revne vinogradnike močno prizadela. V avstrijskih deželah so se v boj proti tej nadlogi vključili tako Dunaj kot dežele. Vinograde, ki jih je uničila uš, so začasno oprostili plačevanja davkov, za njihovo obnovo so dodeljevali brezobrestna posojila, podpirali so odpiranje trsnic, kjer so obubožani vinogradniki po nizki ceni ali celo zastonj lahko dobili ameriške podlage.⁹

Kot uspešno sredstvo proti peronospori in grozdni plesnobi se je izkazalo škropljenje, boj proti trtni uši pa je bil mogoč s cepljenjem starih evropskih vrst na proti uši odporne zgoraj omenjene ameriške podlage. Vse to je zahtevalo nove pristope ter drugačno vzdrževanje in skrb za vinograd. Treba je bilo misliti na žveplanje, škropljenje, cepljenje, gnojenje in podobno ter si priskrbeti novo orodje.¹⁰ Obnova vinogradov je bila zato draga in je zahtevala veliko dela in časa. To je lepo opisal poslanec Schweiger, ko je leta 1896 v kranjskem deželnem zboru dejal: »Kdor hoče stare vinograde prenoviti v nove, mora imeti v jedni roki delavce, v drugi vreme, v obeh žepih pa denar.«¹¹ Temu se

Krčma – zatočišče najbednejših.

Dr. A. Štampar, Narodna čitanka o alkoholu. Zagreb 1931.

je pridruževalo še nezaupanje vinogradnikov do ukrepov, ki so jih predlagale oblasti, ter zmeda glede tega, katere trte bi bilo najbolje zasaditi ali precepiti, kako se z njimi rokuje in podobno.

Obstajala pa je še ena rešitev, ki je bila najpreprostejša in najcenejša – vinograde zasaditi s samorodnicami, ki so bile po kvaliteti sicer slabše kot stare evropske sorte, bile pa so na trtno uš neobčutljive, preproste za vzdrževanje in bogato so rodile. Le-te so se tako predvsem v revnejših vinogradniških predelih hitro širile, še posebej pa so se udomačile v Prekmurju, kjer – drugače kot v avstrijskih deželah – vinogradniki niso bili deležni sploh nobene finančne pomoči.

Samorodnic (med njimi predvsem šmarnice) niso sadili le revni vinogradniki, temveč ponekod tudi premožnejši, hkrati pa niti država niti strokovnjaki v tistem času (kasneje, kot bomo videli v nadaljevanju, je bilo drugače) niso zavzeli jasnega odklonilnega odnosa do šmarnice in trsov samorodnic niso gojili le v številnih privatnih trsnicah, temveč tudi v nekaterih državnih. O tem, da so šmarnico strokovna društva celo priporočala, priča tudi naslednji drobec iz spominov Ivana Geršaka, objavljenih leta 1902: »Šmarnico imam kakih 18 ali 19 let. /.../ Posredovanjem vinorejskega društva je že po vsem ormoškem okraju razširjena in znana, a tudi v Halozah in na Hrvaškem jo že

⁸ Andrej Malnič: *Slovinci, vino in država: Štajerci in šmarnica. Diplomsko delo. Ljubljana 1990: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo (dalje: Malnič, Slovinci, vino in država ...).*

⁹ Dular, *Vinogradništvo na Slovenskem v 19. stoletju.*

¹⁰ Andrej Malnič: *Nekaj drobcev iz zgodovine vinarstva. Annales (Series historia et sociologia), let. 10, 2000, št. 2 (22), str. 565–568.*

¹¹ Dular, *Vinogradništvo na Slovenskem v 19. stoletju, str. 72.*

*imajo in čislajo.*¹² Pa tudi murskosoboški notar Anton Koder je na zasedanju banskega sveta Dravske banovine kasneje, leta 1932, ko se je že razpravljalo o škodljivosti šmarnice in ukrepih za njeno iztrebljenje, dejal: »Naši kraji so bili nekdaj zelo vinorodni. Naše goriško vino je slovelo daleč izven mej naše ožje domovine in je bilo vpoštevano celo na Dunajskem cesarskem dvoru. Toda prišla je bolezen – peronospora – ali takratne oblasti so, mesto da bi ljudstvo poučile o škodljivosti šmarnice, same priporočale in dovoljevale nasad šmarnice.«¹³

Šmarnica se je tako razširila predvsem v Prekmurju ter nekaterih delih Štajerske in Dolenjske in je ponekod zarasla ne samo slabše, temveč tudi boljše vinogradniške lege. V tridesetih letih so samorodnice predstavljale že več kot 10 % vseh vinogradniških površin, leta 1945 pa kar okoli 20 %!¹⁴

Al' hujši od šmarnice bilo ni nobene ...

Samorodnice so se torej hitro širile, odnos oblasti in strokovnjakov pa se je kljub poprejšnji drugačni drži kmalu začel obračati proti njim in vedno bolj so opozarjali, da so veliko slabše kvalitete od žlahtnih vrst. Tudi že omenjenega ormoškega notarja Ivana Geršaka so leta 1919 obsodili, ker jih je priporočal.¹⁵

Odnos oblasti do samorodnic in šmarnice se je zlasti zaostрил po prvi svetovni vojni, ko je v slovenskem vinarstvu zaradi izgube starih tržišč in konkurence cenejših južnih vin zavladala kriza. Kvalitetno vino je bilo vedno težje prodati in potrošnja vina v Ljubljani je v 20-ih letih 20. stoletja na račun povečanega konzuma mnogo cenejšega piva in žganja, ki so si ju predvsem nižji sloji lažje privoščili, upadala.¹⁶ Na podeželju je bil ta fenomen mnogo manj izrazit, to pa prav zaradi samorodnic in med njimi predvsem šmarnice. Ta je bila še vedno relativno poceni in nezahtevno revno kmečko

prebivalstvo jo je bodisi imelo za domačo uporabo bodisi prodajalo gostilničarjem.¹⁷

Ker je šmarnica začela vedno bolj ogrožati produkcijo in prodajo kvalitetnih slovenskih vin, so oblasti v 20-ih letih z različnimi odredbami poskušale gojenje samorodnic, pridelavo njihovega vina in njegovo prodajo omejiti. Leta 1922 je država prepovedala vzgajanje trsov samorodnic po trsnicah, kar pa ni obrodilo želenega uspeha. Leta 1927 je bil objavljen nov *Zakon o obnavljanju in pospeševanju vinogradništva*, ki je prepovedoval sajenje samorodnic in določal, da je treba vinogradnike spodbujati k precepljanju ali zamenjavi trt samorodnic za druge. Zakon je določal brezplačne cepljenke za vsak izruvan trs samorodnic, ki naj bi se razdeljevale vse do leta 1930. Leta 1929 je začel veljati nov vinski zakon, ki je samorodnicam odvzel naziv naravno vino (vinski zakon iz leta 1907 je namreč prej določal, da je vsako vino iz grozdnih jagod naravno vino). Prodajati se ga je tako smelo le pod oznako vino samorodnic ali – v primeru, da je bilo mešano z žlahtnim vinom – mešano vino. Poleg tega je bilo določeno, da se prodaja pod temi pogoji dovoli do leta 1932 (po tem letu pa se ga ne bo več smelo prodajati), in še to le v krajih, kjer je bilo proizvedeno.¹⁸

Sočasno s temi ukrepi pa se je začel vse bolj uveljavljati tudi mit o neizmerni škodljivosti šmarnice. Teza o strupeni šmarnici se je v slovenskem časopisju, kot ugotavlja Andrej Malnič, prvič pojavila leta 1923. V članku z naslovom *Metil alkohol – nevaren strup* je avtor pisal o tem, da imajo samorodnice ameriških trt večjo opojno moč, kar gre pripisati metanolu, ki ga je v teh sortah več kot v domačih. Posledice zastrupitve z metanolom »v manjši meri zaužitim, so: glavobol, omotica, slepota, smrt, 6-12 gramov naenkrat zaužitega povzroči trajno oslepljenje,« je zapisal avtor in dodal: »Njegove pare dražijo očne spojnice, sluznice nosu, žrela, sapnika in dihalnih cevi.«¹⁹

Odtlej so šmarnico vedno pogosteje odsvetovali ne le zaradi njene slabe kvalitete in kvarnega vpliva na sloves slovenskih vin, pač pa tudi zaradi njene domnevne škodljivosti. Že naslednje leto je

¹² Malnič, *Slovenci, vino in država* ...

¹³ Arhiv Republike Slovenije, fond AS 77 (Banski svet Dravske banovine), fascikel 2, Stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 2. seja, str. 14.

¹⁴ Malnič, *Slovenci, vino in država* ...

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Anton Šepetavc: Pijem, torej sem Slovenec. *Zgodovina za vse*, let. 2, 1995, št. 1, str. 18–36.

¹⁷ Malnič, *Slovenci, vino in država* ...

¹⁸ Malnič, *Slovenci, vino in država* ...

¹⁹ Kmetovalec, *Metil alkohol – nevaren strup*, 1923, str. 106. V: Malnič, *Slovenci, vino in država* ...

o škodljivosti šmarnice za zdravje govoril članek z naslovom *Proč s šmarnico*, med samorodnicami pa so po Malničevih besedah vedno bolj začeli udrihati zgolj po šmarnici. Razvoj stereotipa o na moč škodljivi šmarnici se je nato nadaljeval s člankom v časopisu *Preporod* leta 1925, kjer je avtor takole razmišljal: »/.../ 'šmarnica' vsebuje tako zvani metilni alkohol, ki človeka silno omami. Strastni ljubitelji te 'pijače' se poznajo po bebastih potezih in po abnormalni duševni omejenosti. Za poskus sem zasledoval vzroke štirih zaporednih samomorov v drugi polovici leta 1924; povsod sem na začudenje dognal, da so vse te mlade žrtve strastni ljubitelji 'šmarnice'.«²⁰

Mit o samomorih in duševni zaostalosti, ki naj bi jih povzročala šmarnica, je bil rojen! Leta 1928 so o učinkih uživanja šmarnice na njenega pivca Slovenci lahko prebrali: »Trajno uživanje mu ubije živce, mu oslabi srce, ga onesposobi za vsako delo ter ga polagoma spravi v grob. Nevarnost je tem večja, ker je skoraj vsakoletni pridelek šmarnice obilen, a se kljub nizki ceni že težko proda in se zato največ popije doma ali po vinotočih 'pod vejo'.«²¹ Leta 1931 je *Preporod* ponovno pisal: »Šmarnica je mično, a krivično ime trte, ki jo hvalijo lenuhi, da je potrpežljiva, vztrajna in da mnogo rodi. Vino te trte je pravo zlo, hujše kakor druge vrste. Vsebuje namreč tako zvani metilni alkohol, ki bebastost, duševno omejenost in otopelost pospešuje bolj kot druge vrste. Tekom lanskega leta je bilo med 24 samomorilci ljutomerskega okraja 20 privržencev šmarnice. Večina mladi fantje... Toliko je pisec teh vrstic mogel ugotoviti sam. Uradno natančno bi se dognala strašnejša resnica. Šmarnično vino že v mali množini napravi človeka čisto norega in celo vajene pivce drugih vin drugi dan glava strašno boli. Škodljivost 'šmarnice' pa je sprevidela tudi oblast in postavno je že prepovedala to vrsto na novo zasajati.«²²

Po šmarnici so torej z vso silo začeli udrihati kot po pijači, ki da poneumlja, sproža nasilno vedenje in producira samomore. Poleg tega so tudi vinogradniki v času krize, ko so svoja vina težko prodajali, protialkoholno gibanje pa je zahtevalo

večjo obdavčitev vina ali v skrajnejši obliki prepoved prodaje alkohola sploh, krivdo poskušali zvaliti na šmarnico (ne več na vse samorodnice) in tako je ta dokončno postala grešni kozel, na katerega so streljali z vseh strani.²³

Šmarnica v banskem svetu Dravske banovine

Tudi oblastni organi pri obsodbi in pregonu šmarnice niso bili nobena izjema. Po vseh zakonih in odredbah v 20-ih letih, o katerih smo že govorili, so se tega dela v tridesetih še resneje lotili. Problematiko iztrebljanja šmarnice v bolj ali manj obširni obliki tako najdemo tudi v vseh zapisnikih sej banskega sveta Dravske banovine.²⁴ Iz razprav je jasno, da se je banovina z vso resnostjo lotila »akcije za zatiranje šmarnice«, kot so te aktivnosti tedaj pogosto imenovali, in vse od prvih sej leta 1931 je v zapisnikih govora o banovinski podpori za uničevanje ali precepljanje šmarničnih trsov, o banovinski davščini na šmarnico (dokler se je ta pobirala) ter o ostalih banovinskih ukrepih. Najbolj se je razprava vnela leta 1932, ko so mnogi člani ostremu pregonu šmarnice ugovarjali. V kasnejših letih je energičnost ugovaranja uplahnila in našel se je le še tu in tam kak ugovor, vedno več pa spodbud banovinskim prizadevanjem po uničenju te samorodnice. Predvsem ban Drago Marušič, ki je banovina vodil od konca leta 1930 do konca leta 1934, je bil pri svojem vztrajanju na uvedenih ukrepih v razpravah izrazito nepopustljiv, in če verjamemo podatkom, ki so jih njegovi uradniki predstavljali na sejah, pri »zatiranju« šmarnice tudi precej uspešen. Kasneje, ko je njegovo mesto prevzel Marko Natlačen (vmes za kratek čas še Dinko Puc), pa se je šmarnica po podatkih, ki jih lahko najdemo v razpravah, sčasoma ponovno začela širiti, opustil se je tudi banovinski davek nanjo. Kljub temu je bilo govornikov, ki bi jo zagovarjali, vedno manj, vedno več pa takih, ki so namesto omilitve ukrepov proti šmarnici to poskušali doseči za še eno od samorodnic – izabelo. Na to, katerih delov banovine se je vprašanje šmarnice najbolj dotikalo, kažejo tudi govorniki, ki so se v razpravo vključe-

²⁰ *Preporod*: Dopisi, 1925, str. 171. V: Malnič, Slovenci, vino in država ...

²¹ *Naše gorice*: Šmarnica in nje precepljanje na stalnem mestu, 1928, str. 37. V: Malnič, Slovenci, vino in država ...

²² *Preporod*, Zbrana zrna: Šmarnica, 1931, str. 8. V: Malnič, Slovenci, vino in država ...

²³ Malnič, Slovenci, vino in država ...

²⁴ Banski svet je bil sestavljen iz predstavnikov okrajev in večjih mest, ki jih je imenoval minister za notranje zadeve. Banu je služil kot posvetovalni organ in njegovi člani so se vsako leto zbrali v Ljubljani ter razpravljali o banovinskem proračunu in pomembnih banovinskih vprašanjih.

Alkohol prinaša propad ljudem vseh starosti.
Dr. A. Štampar, Narodna čitanka o alkoholu. Zagreb 1931.

vali bodisi na eni bodisi na drugi strani – to so bili predvsem prekmurski predstavniki – zastopniki mesta Murska Sobota ter okrajev Dolnja Lendava in Murska Sobota, nato pa še predstavniki okrajev Ljutomer, Maribor - levi breg, Ptuj, Konjice, Laško, Novo mesto, Črnomelj, Metlika, Šmarje pri Jelšah, mesta Novo mesto itd.

Pa pogledjmo, kako so o šmarnici razmišljali v banskem svetu Dravske banovine. Leta 1931 v predlogu banovinskega proračuna za naslednje proračunsko obdobje med drugim lahko najdemo postavko 110.000 dinarjev za nagrade pri zatiranju direktno rodečih trt, prispevke za dobavo trt, nagrade za lepo urejene vinograde in kleti ter drugo,²⁵ med prihodki je predvidenih 300.000 dinarjev od banovinske davščine na šmarnico.²⁶ Sicer pa se tega leta o šmarnici, z izjemo enega samega vprašanja glede podpor za precepljanje, ni razpravljalo.

Povsem drugače je bilo že naslednje leto. Mnogi govorniki so bana na takšen ali drugačen način poskušali prepričati, naj bo pri zatiranju te samorodnice vsaj nekoliko bolj prizanesljiv. Eden izmed argumentov, ki so ga pri tem pogosto uporabljali, je bil, da na nekaterih površinah ne bi rodilo nič drugega kot šmarnica in da bi jo bilo zato tam umestno pustiti. Rado Jereb, župan in notar iz Konjic ter predstavnik konjiškega okraja, je svoje kolege v banskem svetu na primer takole nagovoril: »Cenjeni gospodje! Juriš na šmarnico je gotovo utemeljen in na mestu. Toda vsaka stran ima 2 plati in nobena regula ni brez izjeme. Šmarnica je že precej iztrebljena vsled naklade, vsled trošarine na šmarnico. Ostal pa je še del šmarnice in sicer oni del, ki je utemeljen. So kmetje, ki imajo svoja posestva na krajih kjer ne uspeva sploh nič drugega kot nekaj košenin na leto in ob robovju robide, ki nosijo trpek sad.«²⁷ A na takšne ugovore je ban Drago Marušič brezprizivno odgovarjal: »Če je kako zemljišče tako, da na njem ni mogoče pridelovati drugega kakor šmarnico, potem je boljše, da se nič ne pridelava, kakor pa zdravju škodljiva snov.«²⁸

Drugi argument, ki so ga govorniki uporabljali, ko so bana skušali prepričati, naj šmarnico, če jo že mora, zatira nežneje, je bil, da jo imajo na kmetih tako ali tako le za domačo uporabo in da zato šmarnica na noben način ne ogroža prodaje kvalitetnih vin. »Kmetje pa šmarnico tudi rabijo za svoje potrebe. Kmet jo nujno rabi za svoje gospodarstvo. To šmarnico, mešano s sadnim mostom imajo za delavce in domačo pijačo,«²⁹ je dejal že omenjeni Jereb in kasneje dodal, da vinogradnikov, ki pridelujejo kvalitetna vina, ti kmetje – ker šmarnico uporabljajo le zase – prav nič ne ogrožajo.³⁰ Da naj se šmarnica za domačo uporabo še naprej dovoli, je prosil tudi Štefan Litrop, župnik in obrtnik iz Turnišča in predstavnik okraja Dolnja Lendava: »Mi želimo, naj se pusti kmetu šmarnica za domačo porabo ne pa za prodajo. Nam je težko zagovarjati izločitev šmarnice. Mi gremo med narod in poznamo težave in potrebe prebivalstva. Radi tega sem prepričan, da je kaj takega naenkrat nemogoče izvesti.«³¹ A ban Marušič je bil tudi tu nepopustljiv

²⁵ AS 77, fascikel 1, stenografski zapisnik 1. rednega zasedanja, 2. seja, str. 32.

²⁶ AS 77, fascikel 1, pregled občnih izdatkov in dohodkov banovinskega proračuna za leto 1931/1932.

²⁷ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 2. seja, str. 9.

²⁸ Prav tam, str. 11.

²⁹ Prav tam, str. 10.

³⁰ Prav tam, str. 17.

³¹ Prav tam, str. 16.

– odgovarjal je, da je šmarnico pač treba zatreti, ker je škodljiva. In če je škodljiva, to velja tudi za domačo uporabo.

Prav škodljivost šmarnice je bila naslednja točka, kjer so nekateri poskušali omehčati bana in njegove sodelavce: »Mnenja o škodljivosti šmarnice so precej različna. Zdi se mi potrebno povedati, da ni škodljiva šmarnica, ampak žganje. Pri nas je malo pretepov, ki bi jih mogli spraviti v zvezo s šmarnico. Nasprotno pa čitamo, da se je tu v Sloveniji zgodil ta in ta zločin, da se je pripetil ta tepež ali pobjoj, vendar pa v nobenem slučaju ni bila temu kriva šmarnica in tudi biti ni mogla, ker je ni, ampak je moralo biti to ponarejeno vino ali pa žganje,«³² je dejal notar iz Murske Sobote in zastopnik omenjenega mesta Anton Koder, Štefan Litrop pa mu je pri tem pritegnil: »Vseeno je, kaj piješ. Če piješ čez mero, si pijan.«³³

Velikokrat so se v razpravi slišala tudi opozorila, da takšen rigorozen pristop pri zatiranju šmarnice revne sloje močno prizadene, in pozive, naj se, če že ne gre drugače, do njih postopa vsaj nekoliko obzirneje. Ob tem se je pogosto izpostavljalo prav slabo gospodarsko stanje v Prekmurju: »Davek na šmarnico naj ne bo kot kazen. Ta davek je najbolj odlozen in pri nas v Prekmurju najbolj zasovražen. Ako pridejo otroci v šolo in ne znajo čitati, jih ne boste topli, ampak lepo poučili,«³⁴ je menil Anton Koder, ki je še pred tem predlagal tudi: »Naše ljudstvo je zato, da se šmarnica zatreti in da se ne sme prodajati. Naše ljudstvo samo želi, da bi se šmarnica zatrla, toda toliko časa, dokler šmarnica ne bo zatrta, naj se oprosti plačevanja davka na šmarnico. Opozarjam, da je davek na šmarnico najbolj kritična točka pri nas.«³⁵

Na takšna razmišljanja se je odzval Franc Šolar, posestnik in gostilničar iz Zlatoličja ter predstavnik ptujskega okraja: »Jasno je, da ni noben alkohol prijatelj naroda, a šmarnica najmanj, zato naj bi se čimprej odpravila. Naj bi se potem na kak drug način podprlo Prekmurce, če se že misli, da bi bila to nesreča za Prekmurje. Naj se jim da brezplačna trta ali drugačna podpora. To je jasno vsem, da rodi šmarnica slabe posledice.« To je podkrepil z nasle-

Peklensko življenje s pijancem.

Dr. A. Štampar, Narodna čitanka o alkoholu. Zagreb 1931.

dnjim primerom: »Če bi gostilničarji videli, da so pili fantje doma šmarnico, bi jim gotovo ne dali vina ko pridejo v gostilno. Šmarnica rodi slabe posledice, a gostilničar je po tem odgovoren za razne izgrede in pretepe.«³⁶

Ko je Koder deset dni kasneje na neki drugi seji istega zasedanja spet poskušal doseči, da bi se davek na šmarnico v Prekmurju ne pobiral in je namesto tega želel predlagati neko drugo davščino, ki bi po njegovih besedah imela tudi večji finančni efekt, je ban Marušič takole odgovoril: »Davščina na šmarnico ni vnešena v proračun samo zaradi finančnega efekta, ampak ima tudi vzgojni pomen. Šmarnico moramo zatreti, to smo dolžni vsem vinogradnikom, ki so zasadili zlahtne trte, iz katerih pridelujejo vino. Dolžni smo pa to tudi narodu samemu. Če bi šlo samo za finančni efekt, bi lahko našli nadomestilo, ker je finančni efekt te davščine itak malenkosten.«³⁷ Koder pa je nato ponovno opozoril: »Gospodje, dovolite mi, da izjavim, da ni samo moje mnenje, da se v Prekmurju ta davščina ne sme pobirati, ampak da je to tudi mnenje vseh javnih delavcev v Prekmurju. Izmed mnogih naj omenjam samo geometra Pertota, ki mi je izjavil sledeče: Naši kmetje so zasadili rizling, toda iz tega je zrastle neko grmičevje, brez grozdja. Drugi kmetje so precepili šmarnico z zlahtnimi trtami, toda junija meseca se je vse posušilo. Taka je torej situacija pri nas. Mislim,

³² Prav tam, str. 14.

³³ Prav tam, str. 16.

³⁴ Prav tam, str. 14.

³⁵ Prav tam, str. 14.

³⁶ Prav tam, str. 16.

³⁷ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 10. seja, str. 33.

da ne morete reči, da podpiramo ta strup. Mi ga uničujemo, kolikor moremo, toda so pač razmere take, da ga popolnoma uničiti ne moremo. Zato ne smete naroda, ki tega storiti ne more, še kaznovati. Tudi pri nas so kmetje zato, da se šmarnica zatreti, samo pokažite nam pot, po kateri bomo to dosegli.«³⁸ Še posebno veliko iznajdljivosti pri argumentiranju, zakaj bi morali v boju proti šmarnici s Prekmurjem postopati drugače, pa je Anton Koder pokazal, ko je poskušal unovčiti zasluge Prekmurcev za liberalno volilno zmago: »Prosil bi, naj se ljudje v našem okraju oproste pobiranja davka na šmarnico. Vsaj toliko naj bi naše ljudstvo dobilo za svoj sijajni nastop pri volitvah dne 8. novembra 1931, ko je baš s svojim nastopom pripomoglo, da je bila v Sloveniji dosežena 50 % udeležba.«³⁹ (Volilna udeležba Prekmurcev na skupščinskih volitvah novembra 1931 je bila, kot po Jutru povzema Jure Gašparič, zares nadpovprečna: v dolnjelendavskem okraju 64,60-odstotna, v murskosoboškem 76-odstotna, v celotni banovini pa malce več kot 50-odstotna.⁴⁰ Pri tem je treba povedati, da je nadpovprečna udeležba hkrati pomenila tudi nadpovprečno podporo liberalcem, saj je SLS pozivala k bojkotu volitev).

O tem, da so bile banovinske aktivnosti za uničenje šmarnice res močno osovražene tako v Prekmurju kot tudi drugod, pa priča prošnja trebanjskega župana in zastopnika novomeškega okraja Josipa Zupančiča: »Prosil bi g. bana, da odredi, naj šmarnične nasade pregledujejo kmetijski referentje odnosno njihovi pomočniki, ne pa župani. Župani so namreč radi pregledovanja šmarnice pri kmetih tako osovraženi, da pravijo, da jih bodo postrelili, če pridejo pregledovat in preštrevat šmarnične trse.«⁴¹ O podobnih težavah, sicer spet v Prekmurju, je poročal tudi Litrop: »Vem, da je to težka stvar in da se šmarnica mora zatreti, kakor smo slišali iz pojasnil g. bana. Vendar so pa pri nas v Prekmurju v tem oziru izjemne razmere. Županstvo opominja in priganja ljudi, da šmarnico iztrebijo, ljudje pa pravijo, da ne bodo prav nič sekali. Pridejo orožniki, pa tudi tem pravijo ljudje, da šmarničnih trsov ne bodo

izsekavali. Zato bi bilo umestno, da bi se stvar kako umilila in da bi se našel način, kako bi se pomagalo našemu kmetu, kakor je to že prej omenil g. tovariš Koder.«⁴² Rado Jereb pa je podobno kot Zupančič razmišljal o tem, da bi bilo v boj proti šmarnici boljše poslati nekoga drugega. Ob tem se je spomnil Beograda in predlagal, naj se banovinski davek na šmarnico opusti in se pusti državi, da se s šmarnico sama ukvarja, saj – kot je dejal – ljudje: »Beograda ne vidijo, nas pa vidijo in zato bi bilo umestno, da se mi doma temu izognemo.«⁴³ A ban je na to odgovarjal, da je treba tudi neprijetne stvari opraviti in da je šmarnico zaradi njene škodljivosti pač treba zatreti.

Kljub temu da je večina govornikov poskušala doseči vsaj delno omiljenje banovinskih ukrepov za zatiranje šmarnice, so se našli tudi taki, ki so bana in njegovo upravo podprli. Franc Šolar je tako na primer menil, da je šmarnico res treba čim prej zatreti, saj avstrijski trgovci rajši kupijo dobro kot pa slabo vino,⁴⁴ podobno je razmišljal tudi Martin Bajuk, ekonom iz Božakovega, sicer pa zastopnik metliškega okraja: »Jaz se samo čudim, kako se morejo nekateri gospodje pri nadprodukciji kvalitetnih vin potegovati za šmarnico. Če hočemo kam priti z razvojem vinogradništva, potem pravim: smrt šmarnici in pozdravljam energičen korak banovine,«⁴⁵ in še pred tem: »Dan na dan čitamo po časopisju o tepežih in pobojih, in skoro pri vsakem tepežu je šmarnica tista, ki je dala povod za pretep.«⁴⁶

Sicer pa je bil ban Marušič, kot smo videli, pri vseh poskusih, prošnjah in pozivih neizprosni in brezpriziven. Banovina si je začrtala svojo pot pri iztrebljanju šmarnice in ji je očitno nameravala tudi slediti. K tej poti je spadal tako davek na šmarnico, ki je znašal 0,15 dinarjev za trs,⁴⁷ kot tudi prizadevanja za njeno precepljanje in uničevanje. Načelnik kmetijskega oddelka banske uprave Anton Podgornik je tako tega leta (1932) poročal, da so v preteklem proračunskem obdobju uničili 82.981 šmarničnih trsov in jih v izrazito vinogra-

³⁸ Prav tam, str. 33, 34.

³⁹ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 2. seja, str. 14.

⁴⁰ Jure Gašparič: Diktatura kralja Aleksandra in Slovenska ljudska stranka v letih 1929–1935. Doktorska disertacija. Ljubljana, 2006: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.

⁴¹ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 10. seja, str. 34.

⁴² Prav tam, str. 34, 35.

⁴³ Prav tam, str. 35.

⁴⁴ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 2. seja, str. 16.

⁴⁵ Prav tam, str. 17.

⁴⁶ Prav tam, str. 13.

⁴⁷ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 10. seja, str. 31.

dniških legah nadomestili z novimi, precepljenimi trsi, v za vinogradništvo manj primernih delih pa s sadnimi drevesi ali poljedelskimi kulturami. To je bansko upravo stalo 105.469 dinarjev. Za precepljenje 134.793 šmarničnih trsov pa je banovina izdala za 68.420 dinarjev nagrad. Poleg tega je Podgornik poročal tudi o številnih tečajih o precepljanju šmarnice, ki so jih prirejali v krajih, kjer je bila šmarnica razširjena.⁴⁸

Banova nepopustljivost in odločnost je očitno zalegla in v naslednjih letih je bilo upiranja banovinskim ukrepom za uničevanje šmarnice veliko manj. Leta 1933 v zapisnikih najdemo le nekaj posameznih izjav, ki se dotikajo problematike šmarnice. Evgen Lovšin, posestnik v Vinici in ravnatelj v Ljubljani, sicer pa predstavnik črnomaljskega okraja, je na primer prosil, naj se viniški občini dodelijo trtne sadike za tiste prebivalce, ki jim je bila šmarnica uničena,⁴⁹ Fran Skuhala, posestnik in župan v Križevcih ter predstavnik ljutomerskega okraja, pa je na taisti seji sporočil željo vinarske podružnice v Ljutomeru, naj se šmarnico še naprej odločno zatira.⁵⁰ Iz Prekmurja je to leto prišla le ena precej previdna izjava Mihaela Erjavca, posestnika in župana v Bakovcih, ki je kot predstavnik dolnjelendavskega okraja banovinski pristop pri zatiranju šmarnice poskušal takole omehčati: »Sicer sem letos prvič tukaj, vendar pa lahko rečem, da za zatiranje šmarnice niso potrebni taki hudi ukrepi, kakor jih je previdela banska uprava. Naše ljudstvo se samo zaveda škodljivosti šmarnice in jo samo iztreblja, kolikor mu je to mogoče.«⁵¹

Leta 1934 je načelnik kmetijskega oddelka pri banski upravi Josip Zidanšek banovinsko zatiranje šmarnice takole upravičil: »Prodajna vinska kriza, ki se je pojavila kmalu po končani vojni s tem, da se je vino težko odprodalo se je od leta do leta stopnjevala tako, da je današnje stanje slovenskega vinogradništva ne le dovolj težavno, temveč naravnost pogubno. Na izvoz je neugodno vplivala v veliki meri zloglasna šmarnica, ki je v znatni meri pokvarila dober sloves naših vin ter odvrnila od nas marsikaterega inozemskega kupca, saj je od faktične

vinogradniške površine zasajeno z samorodnicami 6,2 % ali pa okroglo 12 milijonov trt,«⁵² takoj nato pa je dodal, da je bil najpomembnejši projekt na področju vinogradništva v preteklem letu prav zatiranje šmarnice. Julija 1933 so namreč v ta namen v vseh vinorodnih okrajih organizirali tečaje o zelenem precepljanju šmarnice, poleg tega je banska uprava najrevnejšim vinogradnikom za vsak uspešno precepljen trs prispevala nagrado 0,20 din, za dva uničena trsa šmarnice pa v vinorodnih legah podarila 1 cepljenko žlahtne vrste. Za to je bilo v prejšnjem banovinskem proračunu predvidenih 120.000 dinarjev, vendar: »Upoštevajoč neugodne finančne razmere se je podpora podeljevala le res najpotrebnejšim in se je v ta namen izdalo do 10. januarja 1934 Din 37.664,60.«⁵³ A do konca proračunskega leta naj bi se ta denar porabil, je dodal Zidanšek. V prihodnjem proračunskem obdobju je banovina iz davščine na šmarnico nameravala dobiti 250.000 dinarjev,⁵⁴ v okviru projekta krčenja šmarnice pa naj bi se od leta 1930 do 1933 skupna površina, ki so jo zavzele samorodnice, zmanjšala že za 49,9 % ali za 1.312 ha.⁵⁵

Tega leta so spremenili tudi način pobiranja banovinske davščine na šmarnico. Plačevala se je direktno na račun kraljeve banske uprave, nadzor nad plačevanjem in prijavami števila trsov pa so izvajali organi finančne kontrole (prej so ta davek pobirale občine).⁵⁶ To je sprožilo nekaj odzivov s strani banskih svetnikov – Rado Jereb, na primer, je o tem takole razmišljal: »Gospod ban! Prosim, da bi ostal dosednji način pobiranja in naj bi se pobirala šmarnica po občini. Nazadnje je le več slučajev, kjer je gojenje šmarnice za domačo potrebo vendarle na mestu. So kraji, kjer drugega ne raste. Če pridela par litrov šmarnice za domačo uporabo, nikomur nič ne škoduje. Občina gotovo tretira to stvar z neko uvidevnostjo, finančna kontrola pa bi to izvajala z vso rigoroznostjo in se bodo izvajale trdote, ki niso umestne.«⁵⁷ Ta izjava bi lahko kazala na to, da so ponekod občine banovinske predpise nekoliko

⁴⁸ AS 77, fascikel 2, stenografski zapisnik 2. rednega zasedanja, 1. seja, str. 64.

⁴⁹ AS 77, šk. 4, stenografski zapisnik 3. rednega zasedanja, 2. seja, str. 48.

⁵⁰ Prav tam, str. 108.

⁵¹ Prav tam, str. 112.

⁵² AS 77, šk. 6, stenografski zapisnik 5. rednega zasedanja, 1. seja, str. 92 (hrbta stran).

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ AS 77, šk. 6, stenografski zapisnik 5. rednega zasedanja, 8. seja, str. 2.

⁵⁵ AS 77, šk. 6, stenografski zapisnik 5. rednega zasedanja, 1. seja, str. 92 (hrbta stran).

⁵⁶ AS 77, šk. 6, stenografski zapisnik 5. rednega zasedanja, 8. seja, str. 2.

⁵⁷ Prav tam, str. 34, 35.

Pijanska bejavost.

Dr. A. Štampar, Narodna čitanka o alkoholu. Zagreb 1931.

omilile in na ta način svojemu prebivalstvu stanje olajšale, prav nasprotno pa daje misliti izjava Štefana Kūharja, ki je opozoril, da se prebivalstvu sicer ta davščina zdi krivična, vendar da se sam strinja s tem, da se vendarle mora pobirati. Vendar pa, pravi Kūhar, naj jo rajši pobirajo finančni organi, ki jih ljudje že tako ne marajo preveč in ne občine, na katere so jezni v nasprotnem primeru.⁵⁸ Ban Marušič je na to odvrnil: »Šmarnica je po 4 letih doživela čudno peripetijo. Vedno sem upal, da bomo prepričali g. člane banskega sveta iz Prekmurja o škodljivosti šmarnice. To se mi je tudi posrečilo, kakor sem slišal iz ust g. Kūharja. Medtem pa je g. Jereb postal pristaš šmarnice.«⁵⁹ Temu je dodal, da gre za ščitenje kmeta pred strupom in hkrati za zaščito vinogradnikov, nato pa razkril še taktiko, s katero se je banska uprava lotila borbe proti šmarnici: »Se razume: kmečki narod je konservativen in morda to ni slaba lastnost, ampak v 90% dobra, ampak v tem oziru je pa zares težko. Zato smo morali iskati načinov, da ga preveč naenkrat ne zadenejo. Zato nismo pristopili takoj k energičnemu iztrebljanju, ampak smo morali iti naokoli.«⁶⁰

Banski svetniki iz Prekmurja pa – kot je bilo to moč razbrati iz banovih besed – so v tem letu le še na kratko in veliko bolj zadržano poskušali doseči omilitev banovinskih ukrepov proti šmarnici.

Februarja 1935 je vodenje banske uprave namesto Draga Marušiča prevzel Dinko Puc, ki ga je že po dobrega pol leta septembra zamenjal Marko Natlačen. Kljub temu da je banovina po spremembi oblasti opustila davščino na šmarnico, pa se je mit o njeni škodljivosti in zato potrebi, da se jo uniči, očitno uspešno razvil in tudi banski svetniki so banovinskim ukrepom še naprej vedno manj ugovarjali, vedno več pa je bilo takih, ki so jih celo pozdravljali. Hkrati s tem se je ponovno začelo govoriti o boju proti peronospori, ki se je v drugi polovici 30-ih let očitno ponovno razbohotila po slovenskih vinogradih. Šmarnica se je zato, kljub temu da se je ves čas govorilo o njenem uničevanju, proti koncu desetletja ponovno začela širiti.

Leta 1935 je pomočnik bana Otmar Pirkmajer poročal, da se je banovina tudi v preteklem proračunskem obdobju močno posvečala iztrebljanju samorodnic in med njimi še posebno šmarnice. Navedel je, da je banska uprava v petih letih za ta namen porabila približno 625.000 dinarjev, pri čemer je bilo precepljenih 350.000 šmarničnih trsov, izkrčenih pa 900.000 trsov. Skupna površina samorodnic se je po Pirkmajerjevih besedah s 1.283 ha zmanjšala na 1.070 ha.⁶¹ Na naslednji seji istega zasedanja ga je Zidanšek dopolnil, da se je v preteklem proračunskem letu v zamenjavo za izkrčeno šmarnico razdelilo več kot 30.000 žlah-tnih cepljenk, s pomočjo banovine pa je bilo precepljenih 15.000 šmarničnih trsov. Povedal je še, da lahko lastniki vinogradov po določilih novega Finančnega zakona obdržijo do 500 trsov samorodnic za domačo uporabo. Zidanšek je še dejal, da bodo vinogradnikom še naprej pomagali z brezplačnimi kvalitetnimi cepljenkami in ocenil, da je največ samorodnic ostalo v Prekmurju in Slovenskih goricah.⁶²

V razpravi banski svetniki tega leta niso omenjali posameznih ukrepov za zatiranje šmarnice, pač pa so se dotaknili problema šmarnice, ki je

⁵⁸ Prav tam, str. 35.⁵⁹ Prav tam.⁶⁰ Prav tam, str. 35, 36.⁶¹ AS 77, fasc. 8, stenografski zapisnik 6. rednega zasedanja, 1. seja, str. 10.⁶² AS 77, fasc. 8, stenografski zapisnik 6. rednega zasedanja, 2. seja, str. 40, 45 (hrbta stran).

prihajala iz Savske banovine, medtem ko so domače vinogradnike odredbe in zakoni tesno zgrabili za vrat. Na težavo je leta 1935 Matija Goričar, posestnik in župan v Mozirju ter predstavnik gornjegrajskega okraja, takole opozoril: »Ne govorim tu o naših vinogradnikih, pač pa o onih prekupčevalcih iz Savske banovine, ki dovažajo v naše kraje po cele vozove vina problematične kakovosti. Če upoštevamo dejstvo, da ima Hrvaško Zagorje vse polno šmarničnega trsja je jasno, da se prodaja v tej obliki ogromne količine šmarnice. Vsi predpisi ne zaležejo ničesar, dokler se ne izvajajo z vso strogostjo.« Dejal je še, da ti prodajalci svoje vino prodajajo kar sredi vasi, ne da bi plačali trošarino in zato pozval k strožjemu izvajanju predpisov.⁶³

Leta 1936 je v razpravi zaslediti eno samo izjavo, ki se dotika problematike šmarnice, leta 1937 pa je načelnik kmetijskega oddelka Anton Podgornik v svojem poročilu banskemu svetu med drugim dejal, da je v preteklem proračunskem letu banska uprava s prispevki za krčenje in precepljanje nadaljevala s svojo akcijo za uničenje samorodnic.⁶⁴ V proračunu izdatkov in dohodkov banovine za leto 1937/38 med izdatki tako kot leto poprej ponovno najdemo 150.000 din za nagrade za zatiranje samorodnic, prispevke za nabavo trt in sadnega drevja ter nagrade za vzorno ureditev kleti in vinogradov. Na novo pa so v tem letu omenjeni postavki dodali še stroške za rajoniranje trsne proizvodnje.

Prav na načrt rajoniranja vinogradništva sta se v razpravi odzvala dva izmed svetnikov. Alojzij Zupanc, župnik v Šmihelu pri Žužemberku, sicer pa predstavnik novomeškega okraja, je ugotavljal, da je ta načrt več kot očitno uperjen k temu, da bi se vinogradi, zasajeni s hibridi, uničili, in prosil, da naj se samorodnice dovolijo vsaj tam, kjer žlahtne vrste ne uspevajo. Temu je dodal: »Ako se bo name ravani zakon o rajoniranju vinogradništva izvajal, bo moral vinogradnik, ki ima svoj vinograd zasajen s samorodnicami, plačati 40-kratni davek. Kdor plača sedaj 10 Din davka, bo moral potem plačati 400 Din. To je gotovo krivično, kajti tako velik davek mora uničiti vsakega vinogradnika. Predno sem odšel na zasedanje banskega sveta, so mi naši župani rekli, naj s takimi uredbami nikdar več ne prihajam

med ljudi.«⁶⁵ Podobno je razmišljal tudi predsednik trebeljevske občine in predstavnik litijskega okraja Josip Gale: »Kar se tiče obdavčenja šmarnice, pripominjam, da se tudi pri nas v litijskem okraju nahaja nekaj prav revnih vinogradnikov, ki imajo svoje vinograde zasajene s samorodnicami. V našem okraju boljše trte sploh ne uspevajo. Ti reveži nimajo prav nič drugega kot vsak svoj mali vinograd. Če boste sedaj te reveže tako obdavčili, kakor je v načrtu nameravano, potem je umljivo, da morajo ti siromaki propasti in da bo vsled tega nastalo veliko razburjenje. Prosim gospoda bana, naj zastavi ves svoj vpliv, da se ti reveži ne bodo preganjali radi tega, če imajo kak majhen vinograd zasajen s samorodnicami.«⁶⁶

Novomeški odvetnik in predstavnik tega mesta Demeter Weble in vodja posojilnice v Gornji Lendavi ter predstavnik murskosoboškega srezja Franc Bačič pa sta se v svojih izjavah tega leta posvetila iskanju najučinkovitejšega pristopa pri uničevanju samorodnic. »Glede samorodnic pa mislim, da se uspeh ne bo dal doseči tako, kakor se je poskušalo pred leti, da se je za vsako samorodnico, ki se je precepila, dala vinogradniku gotova nagrada. Jaz mislim, da bi bilo bolj primerno, da bi se v ta namen dajala brezplačna zamenjava za opuščene samorodnice in da bi se ustanovilo par vzornih vinogradov v krajih, kjer imajo kmetje samorodnico, da bodo kmetje videli, da trta, ki je cepljena, kljub temu, da je nekoliko bolj izpostavljena, more dajati dovolj vina, ki pa je boljše kakovosti in ga je lažje spraviti v denar,«⁶⁷ je menil Weble, Bačič pa je dejal: »Že drugi govorniki so povdarjali, da smo nekam svetovno znani glede šmarnice. Prosil bi g. bana, da bi se delalo na tem, da se šmarnica pri nas iztrebi. Tudi jaz sem njen 100%-ni sovražnik. V zvezi s tem bi prosil, da bi se v Prekmurju ustanovila trsnica, ki bi oddajala trse zastonj ali pa po znižani ceni vinogradnikom. Na ta način bi najprej in najhitreje uničili šmarnico.«⁶⁸

Leta 1938 je načelnik kmetijskega oddelka Anton Podgornik v svojem poročilu med drugim dejal: »Eden od vzrokov vinske krize so šmarnica in druge samorodnice, ki se gojijo v Dravski banovini. Sicer je šmarnica skoraj popolnoma izginila v prvovrstnih vinogradnih legah, je še mnogo samorodnic,

⁶³ AS 77, fasc. 8, stenografski zapisnik 6. rednega zasedanja, 8. seja, str. 56, 57.

⁶⁴ AS 77, fasc. 11, stenografski zapisnik 8. rednega zasedanja, 2. seja, str. 15, 26.

⁶⁵ Prav tam, str. 130.

⁶⁶ Prav tam, str. 180, 181.

⁶⁷ Prav tam, str. 136.

⁶⁸ Prav tam, str. 139.

okoli 1.000 ha v manj primernih vinogradnih legah in v ravnici (Prekmurje). Da se samorodnice še bolj iztrebijo, je kraljevska banska uprava oddajala brezplačno kot nadomestilo za izkrčeno šmarnico v vinorodnih legah cepljenke, v nevinorodnih krajih pa sadna drevesca. Za precepljenje šmarnice so se dale brezplačno gumijeve vezi, za precepljeno šmarnico pa nagrade.⁶⁹ Tudi v prihodnjem letu, je dejal Podgornik, bodo šmarnico še naprej zatirali, dajali nagrade za izkrčeno ali precepljeno šmarnico in izvajali propagando.⁷⁰ In res v proračunu izdatkov in dohodkov za leto 1938/39 med izdatki ponovno najdemo 150.000 din za nagrade za zatiranje samorodnic.

Franc Bačič je v tem letu ponovil svoje prošnje glede trsnice v Prekmurju, veleposestnik iz Vrtič ter predstavnik sreza Maribor – levi breg Ivan Šerbinek pa je menil: »Vedno bolj se kaže tudi potreba energičnejšega zatiranja šmarnice. Trditev, da je ta nesrečni plevel ponekod že iztrebljen, je zmotna. Resnica pa je, da se zanikrni vinogradniki poslužujejo žlahtnejših trt zato, da žlahtno grozdje prešajo skupno s šmarničnim in tako ukanijo vinskega kupca. Tudi meni se je tako zgodilo, da sem bil s tako kupčijo vina ogoljufan. Ta nesrečna navada silno škoduje ugledu naših vin in bi bilo potrebno, da se obstoječa prepoved podsajanja šmarnice v žlahtne vinograde nadzira po posebnih organih in se krivci občutno kaznujejo. Po mojem mnenju bi bilo najboljšo sredstvo za odpravo šmarnice, da se mesto nje dovoli izabela, katero smo že nekdaj gojili za pridelavo domače pijače, ki se ne da tako lahko mešati z drugim vinom.«⁷¹

Leta 1939 lahko v poslovnem poročilu kmetijskega oddelka banske uprave, ki ga je predstavil Podgornik, preberemo: »Tudi v tem letu je kraljevska banska uprava pospeševala zatiranje samorodnic. Oddala je brezplačno 37.000 cepljenk za 74.000 izkrčenih trsov samorodnic in podporo za 10.000 precepljenih trsov šmarnice.«⁷² V svojem ekspoziciji o načrtih za prihodnje proračunsko leto pa je Podgornik med drugim dejal, da bo banovina še

nadalje dajala cepljenke ali sadno drevje za izkrčene samorodnice, za precepljene pa nagrade. Podgornik je poleg tega ocenil tudi razširjenost šmarnice: »V prav dobrih vinorodnih legah je šmarnica že skoraj izginila, v slabejših vinorodnih legah jo je še precej, v ravnini se pa nasadi samorodnic večajo.«⁷³ V proračunu izdatkov in dohodkov za prihodnje proračunsko leto med izdatki najdemo 100.000 din za zatiranje samorodnic, nakup trsnega materiala, ureditev kleti in kontrolo privatnih trsnic. Med dohodki samorodnice niso omenjene.⁷⁴

O tem, da se je šmarnica (kot je ugotavljal že Podgornik) kljub vsem ukrepom v nekaterih predelih širila, pričajo tudi besede posestnika in gostilničarja ter predstavnika šmarskega okraja Alojzija Zorenča: »O šmarnici in prepovedi nje saditve obstajajo zakoni, razne naredbe in okrožnice banske uprave, vendar se pri vsem tem opaža žalostno dejstvo, da se šmarnica v zadnjem času zopet vedno bolj sadi v vseh vinorodnih okrajih ter postaja vedno večje zlo za zdravje prebivalstva in predstavlja nevarnost za uničenje dobrega slovesa v naši vinski trgovini. Vse združništvo ne bo mnogo zaleglo, dokler ne bodo vinogradniki odstranili iz naših vinogradov šmarnice do zadnjega trsa. Poudariti moram pri tej priliki, gospod ban, da sem se sam prepričal, da so naši ubogi ljudje, ki gledajo, kje bi pač prišli do kakega vira dohodkov, pričeli iz šmarnice kuhati žganje kot nikdar poprej. Kmetijski strokovnjaki jih vedno uče, naj ne pijejo vina iz šmarnice. Sedaj so pa naši ljudje tam ob Sotli pričeli uvažati šmarnico iz Hrvaške, jo tukaj prekuhavajo v žganje. Kakšne posledice bodo? Če je bilo prej škodljivo piti šmarnico, ker vsebuje metilni alkohol, ali se potem ta nevarnost zmanjša, ko je pretvorjena v žganje? Prej se je metilni alkohol uporabljal samo na deželi, zdaj pa prihaja tudi v mesto. Treba bo energičnih korakov, nihče naj se tega ne prestraši, tudi pred volitvami ne, šmarnica se mora iztrebiti.«⁷⁵

Kljub temu da se je šmarnica torej več kot očitno širila, je bilo opaziti, da so ukrepom za njeno uničevanje ugovarjali le še redki govorniki. Očitno so ugotovili, da nima smisla oporekati dejstvu, da je šmarnica škodljiva in nevarna ter

⁶⁹ AS 77, fasc. 12, stenografski zapisnik 9. rednega zasedanja, 2. seja, str. 12.

⁷⁰ AS 77, fasc. 12, stenografski zapisnik 9. rednega zasedanja, 2. seja.

⁷¹ AS 77, fasc. 12, stenografski zapisnik 9. rednega zasedanja, 3. seja, str. 4, 5.

⁷² AS 77, fasc. 13, stenografski zapisnik 10. rednega zasedanja, 1. seja, str. 186.

⁷³ Prav tam, str. 201.

⁷⁴ AS 77, fasc. 14, proračun izdatkov in dohodkov za leto 1939/40.

⁷⁵ AS 77, fasc. 13, stenografski zapisnik 10. rednega zasedanja, 3. seja, str. 7.

da jo je zato treba izkrciti, svoje napore pa so zato usmerili v poskuse rešitve še ene samorodnice – izabele. Razprava o izabeli je bila zlasti obširna leta 1939, govorniki pa so jo zagovarjali s podobnimi argumenti kot prej šmarnico. Poudarjali so, da v določenih predelih žlahtne trte ne uspevajo, izpostavljali revščino prebivalcev, ki jo gojijo, opozarjali, da z izabelo ne ogrožajo prodaje kvalitetnih vin, ker da jo imajo večinoma za domačo uporabo itd. Celo več – izabelo so predstavljali kot dobro nadomestilo za škodljivo šmarnico.

Debata o izabeli se je nadaljevala tudi v letu 1940, glede šmarnice pa je Podgornik kot načelnik kmetijskega oddelka dejal, da je banska uprava razdelila podpore za 50.000 izkrcenih in 10.000 precepljenih trsov šmarnice,⁷⁶ v proračunu izdatkov in dohodkov pa ne v tem ne v prihodnjem letu ni več zaslediti omembe samorodnic. Leta 1941 je Podgornik ugotavljal: »Pri zatiranju šmarnice so bili doseženi le mali uspehi, izkrcenih je bilo 21.000 trsov šmarnice.«⁷⁷ Na to, da se je šmarnica, namesto da bi se površina njenih nasadov zmanjševala, res širila, kažejo tudi besede Ivana Šerbinka in Franca Bačiča iz leta 1941. Šerbinek je tako razmišljal: »Lanska zimska pozeba je pokazala, da je šmarnica ostala pri tej pozebi nedotaknjena. Iz tega se lahko vidi, da se bo šmarnica še bolj širila in tako uničevala telesno in duševno naš mladi narod, vedno več je bo in pravim, če tu oblast ne bo podvzela resnih korakov, da se šmarnica zatire, bodo posledice strašne. Ne bo šlo drugače, da se da neko nadomestilo in bi bilo priporočljivo, da se dovoli izabela za saditev, vsaj za domačo uporabo. Nekateri so temu sicer nasprotni, toda drugače ne bo šlo,«⁷⁸ Bačič pa je dejal: »Že pred dvema letoma sem sprožil idejo, da bi se v Prekmurju na Goričkem napravila trsnica za žlahtne trte. To bi bilo potrebno predvsem zato, da se pri nas razširijo žlahtne vrste vina, kajti šmarnice je pri nas že toliko, da prekosi vse druge trte. Dokler pa ne bo prišla pomoč in ne bomo dobili boljših trt, bomo pač morali ostati pri šmarnici.«⁷⁹

Če sklenemo – banovina in njeni uradniki so imeli v vsem času od začetka pa do konca 30-ih

Konec.

Dr. A. Štampar, Narodna čitanka o alkoholu. Zagreb 1931.

let polna usta besed o škodljivosti šmarnice in o njenem iztrebljanju, ta pa se je kljub temu konec tridesetih ponovno začela razširjati. Številni banški svetniki so ukrepom za njeno uničevanje še posebej močno nasprotovali leta 1932, nato pa vedno manj. Stereotip o strupeni šmarnici se je v njihovih krogih torej dodobra uveljavil in očitno mu ni bilo smiselno več oporekati.

Namesto konca

Svojo vlogo pri razširjanju »dejstev« o škodljivosti šmarnice pa so vse do začetka vojne še naprej igrali tudi časopisi. Leta 1940 je bilo tako moč brati: »Pretepe, umore in samomore v vinskih okoliših često povzroča nesrečna šmarnica. Kakor rečeno, šmarnica povzroča nepopisno mnogo gorja, žalosti, gospodarskih nesreč. Zato proč s tem plevelom, proč s šmarnico iz dobrega pravičnega kletarstva.«⁸⁰ Ali pa tole: »Ob rednem in obilnem uživanju vina šmarnice postanejo starši manj plodoviti in kolikor dobijo otroke, ti često degenerirajo (idijoti, kreteni). Visok odstotek bolnikov iz vinorodnih krajev v blaznicah je največ posledica prekomernega uživanja šmarnice.«⁸¹

Pa je dejansko šmarnica povzročala vse to gorje in bila res tista najškodljivejša trtna vrsta, ki

⁷⁶ AS 77, fasc. 14, stenografski zapisnik 12. rednega zasedanja, 2. seja, str. 17.

⁷⁷ AS 77, fasc. 15, stenografski zapisnik 13. rednega zasedanja, 2. seja, str. 14.

⁷⁸ Prav tam, str. 199.

⁷⁹ Prav tam, str. 206.

⁸⁰ Naše gorice: Samorodnice in sloves naših vin, 1940, str. 37. V: Malnič, Slovenci, vino in država ...

⁸¹ Prav tam.

jo je bilo treba zatreti že samo v dobro ljudi samih?

Že v 19. stoletju so tako katoliški kot tudi meščanski moralisti pijančevanje povezovali z grehom, nemoralnostjo in kriminalom. Tako za ene kot za druge je bilo takšno početje v nasprotju s podobo zglednega kristjana, ki ne greši, in vzornega meščana, ki pije omikano, v majhnih količinah.⁸² Povezava alkohola – zlasti še tistih vrst alkoholnih pijač, ki so se jim vdajali najnižji sloji, torej piva, še posebno pa žganja – z dekadentnim, nemoralnim in kriminalnim torej ni bila pogruntavščina 20. stoletja in je bila le del predsodkov in stereotipov, ki so se vedno držali nižjih, revnejših slojev in drugih obrobni skupin. Prav nič drugače, bi lahko rekli, ni bilo pri šmarnici. To je bilo vino revnih slojev, ki si gojenja žlahtnejših sort enostavno niso mogli privoščiti oziroma te na njihovi zemlji ne bi nikdar uspevale. V času vinske krize je poleg tega zaradi svoje nezahtevnosti, obilnega sadu in nizke cene v zelje hodilo resnejšim vinarjem, ki so svoje vino že tako težko prodajali. To pa je bil, kot razmišlja Borut Koloini, tudi glavni moment pri oblikovanju stereotipa o njeni škodljivosti: »*Ta stereotip se je pojavil veliko kasneje od šmarnice in njenega vina in je obvladoval prostor še potem, ko smo spoznali, da metilni alkohol, ki ga to vino vsebuje, ni tako usoden za človeško zdravje, kot so nas prepričevali, in da ga nekatera žlahtna vina, kot na primer teran ali refošk, vsebujejo celo več.*«⁸³ Koloini temu dodaja, da se je stereotip, s katerim so uspeli šmarnici prilepiti etiketo manjvrednosti in nevarnega vina, sčasoma vedno bolj odražal tudi v vrednostni sodbi ljudi, ki so šmarnico gojili in pili. Pri tem pa ni šlo le za stereotip, ki se napaja iz razkola med oblastnimi strukturami in Slovenci, pač pa tudi iz nasprotij med Slovenci samimi: »*Šmarnica je bila revežev izhod v sili, zato je vsak revež s prstom veselo pokazal na drugega, češ: 'On je šele pravi revež, ne jaz. Saj je še bolj vezan na šmarnico kot jaz.'* To pa daje stereotipu pravo vztrajnost in moč, da postane že kar kompleks. Ne le globina razkola, ampak predvsem veselja nad tem, da lahko s prstom pokažemo na nekoga, ki je še bolj zanikr od nas samih, v resnici ekskomunicira ljudi. Pri šmarnici in ljudeh, ki

so se z njo ukvarjali, je vrednostna veriga pomenila prav cinične razsežnosti. Ker je bilo označeno absolutno in neprizivno slabo, je bil tisti, ki je imel veliko šmarnice, slabši od tistega, ki je imel malo.«⁸⁴

Tezo o napetostih ne le med oblastmi in revnimi vinogradniki, pač pa tudi med obubožanimi vinogradniki in tistimi, ki so si lahko privoščili gojenje kvalitetnejših vin, in o vlogi šmarnice pri tem, potrjuje tudi naslednji zapis: »*Na vse šmarnične gojitelje je letel prezir, posebno, ker so imeli šmarnične nasade v glavnem le mali posestniki 'bajtarji'. Ti niti vedeli niso, kakšno kvaro jim dela šmarnica in so vse predpise o omejevanju šmarničnih nasadov vzeli kot prezir in gospodarsko zatiranje od premožnejših vinogradnikov, ki imajo nasade žlahtne vinske trte.*«⁸⁵

To, da šmarnica dejansko ni tako nevarna, kot so jo prikazovali, pa dokazuje sodno-medicinsko izvedensko mnenje iz leta 1970, pod katerega je podpisan dr. Janez Milčinski. Milčinski je takrat med drugim zapisal, da se mnenja o škodljivosti šmarnice zaradi velike vsebnosti metilnega alkohola v drugih državah, kjer le-ta prav tako uspeva in kjer ljudje prav tako pijejo to vino, ne v poljudnoznanstvenih ne v strokovnih publikacijah ne pojavljajo. In kar je še pomembnejše – da so na Inštitutu za sodno medicino v Ljubljani že pred leti analizirali različne vzorce šmarnice, pri čemer se je pokazalo, da je bila količina metilnega alkohola v njih neznatna, prav tako niso našli kakšnih drugih sestavin, ki bi lahko imele takšne učinke, kot so jih šmarnici pripisovali. Poleg tega je zapisal, da ti učinki sploh niso značilni za zastrupitev z metilnim alkoholom in izrazil mnenje, da je bistvena učinkovina, ki vpliva na obnašanje pivcev šmarnice, enako kot pri vseh drugih vinih – etilni alkohol.⁸⁶

V prid razmišljanju, da je bilo ključno pri oblikovanju mita o škodljivi šmarnici to, da je pomenila konkurenco premožnejšim vinogradnikom, ki so pridelovali kvalitetnejša vina, in ne njena dejanska škodljivost zdravju, govori tudi dejstvo, da so do leta 1923 v časopisih samorodnice

⁸² Andrej Studen: Zlo pijančevanja in hudodelstvo. Glasnik ZRS Koper, 10, 2005, št. 6, str. 70–71.

⁸³ Borut Koloini: Prispevki k raziskavi slovenskega nacionalnega značaja. Primorska srečanja, 16, 1991, št. 119/120, str. 393.

⁸⁴ Prav tam.

⁸⁵ Naše gorice: Šmarnica, 1940, str. 2. V: Malnič, Slovenci, vino in država ...

⁸⁶ Janez Milčinski, Medicinsko izvedenstvo, Ljubljana, 1970, str. 107. V: Malnič, Slovenci, vino in država ...

odsvetovali le za prodajo, za domačo uporabo pa se avtorjem člankov niso zdele sporne in tudi o škodljivosti šmarnice se ni pisalo. Teza o njeni škodljivosti se je torej pojavila skupaj z vinogradniško krizo, ki je oteževala prodajo kvalitetnih vin, poleg tega pa so se članki o škodljivosti šmarnice pojavljali predvsem v vinogradniškem časopisu.⁸⁷

Potrditve za zgoraj opisano Koloinijevo razmišljanje o procesu povezovanja sodbe o manjvredni in nevarni šmarnici z manjvrednostjo ljudi, ki so jo gojili in pili, bi lahko našli tudi v opisanih razpravah na sejah banskega sveta. Človek se namreč ne more izogniti občutku, da so predstavniki najrevnejših okrajev, ki so se sprva popolni obsodbi šmarnice še upirali, sčasoma sprejeli banovinske ukrepe kot nujno zlo, a se hkrati k besedi ne pri-glašali več tudi zato, ker je bil komentar njihovih izjav venomer isti – šmarnico je pač treba zatreti, ker je na moč škodljiva. Brezpriziven komentar, iz katerega veje tudi nekaj subtilne večvrednosti in vzvišenosti nad tistim, ki sploh lahko pomisli drugače.

Literatura in viri

- Janez Cvirn in Tone Šepetavc: Psihologija slovenskega pitja. Novi tednik NT in RC, 48, št. 1 (6. 1. 1994) in št. 6 (10. 2. 1994).
- Andrej Dular: Vinogradništvo na Slovenskem v 19. stoletju. Slovenski etnograf, let. XXXIII–XXXIV, 1988–1990 str. 61–82.
- Jure Gašparič: Diktatura kralja Aleksandra in Slovenska ljudska stranka v letih 1929–1935. Doktorska disertacija. Ljubljana, 2006: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino.
- Borut Koloini: Prispevki k raziskavi slovenskega nacionalnega značaja. Primorska srečanja, 16, 1991, št. 119/120, str. 393–394.
- Vladimir Kološa: Banski svet Dravske banovine 1931–1941. Ljubljana 1980: Arhiv SR Slovenije.
- Milan Likič: Pijanci, pijanke in druge ljubljanske slike v Hribarjevi dobi. Kronika, 1997, št. 1/2.
- Andrej Malnič: Nekaj drobcev iz zgodovine vinarstva. Annales (Series historia et sociologia), let. 10, 2000, št. 2(22), str. 565–568.

- Andrej Malnič: Slovenci, vino in država: Štajerci in šmarnica. Diplomsko delo. Ljubljana 1990: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo.
- Anton Mrkun: Zgodovina protialkoholnega gibanja po vsem svetu, zlasti v Sloveniji 1902–1927. Ljubljana 1927: Protialkoholna zveza »Sveta vojska« v Ljubljani.
- Andrej Studen: Zlo pijančevanja in hudodelstvo. Glasnik ZRS Koper, 10, 2005, št. 6, str. 70–71.
- Anton Šepetavc: Pijem, torej sem Slovenec. Zgodovina za vse, let. 2, 1995, št. 1, str. 18–36.
- AS 77 – Banski svet Dravske banovine, fasc. (šk.) 1–16.

Zusammenfassung

WEG MIT DEM HYBRIDENWEIN

Der Alkohol spielte im Leben sowohl der armen bäuerlichen als auch der gebildeten und intellektuellen Kreise der Slowenen immer eine namhafte Rolle und war gleichzeitig auch eine Plage. Er verursachte gesundheitliche Probleme, aber auch Kriminalität und Gewalt. Als Antwort darauf wurde in Ljubljana im Jahr 1902 die erste Versammlung gegen den Alkohol organisiert. Danach entstand eine antialkoholische Bewegung, die auf verschiedenste Art und Weise vor den Gefahren des Alkoholrausches warnte. Doch wurden nicht alle Arten von Alkohol gleich stark verfolgt und verurteilt. In den zwanziger Jahren des 20. Jahrhunderts entwickelte sich nämlich in Slowenien eine einzigartige Hetze gegen eine besondere Hybridenweinsorte namens *šmarnica*. Schuld daran war nicht die antialkoholische Bewegung, die besagten Wein nicht stärker angriff als andere alkoholische Getränke, sondern eine Krise des Weinbaus. Nach dem Ersten Weltkrieg fiel der slowenische Wein, der einst sogar auf dem Kaiserhof geschätzt war, aufgrund des Verlustes früherer Märkte und der Konkurrenz billigerer Weine aus den südlichen Teilen des neuen jugoslawischen Staates in eine Verkaufskrise. Außerdem waren die Weingärten an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert durch die Weinkrankheiten *Peronospora*, *Graufäule* und die *Reblaus* zu einem großen Teil zerstört und dezimiert worden.

⁸⁷ Malnič, Slovenci, vino in država ...

Weil die Erneuerung der Weingärten teuer und zeitraubend war, wurden vielerorts sogenannte Hybridreben (Direktträger) gepflanzt, die resistent gegen Krankheiten und in der Pflege anspruchslos waren, aber reiche Früchte trugen. Die mit qualitätsvollen Rebsorten bepflanzten Weingärten waren also – neben den bereits erwähnten Verlusten der Absatzmärkte und der Konkurrenz aus dem Süden – auch mit der Konkurrenz schlechterer heimischer Weine konfrontiert, die sich besonders die ärmeren Schichten der Bevölkerung leichter leisten konnten. Und als Antwort darauf entstand in den zwanziger Jahren der Mythos vom giftigen Hybridenwein, der vermeintlich große Mengen an Methylalkohol enthielt. Dieser verursachte angeblich Wahnsinn, Blindheit und aggressives Verhalten und wurde für zahlreiche Schlägereien, Morde und Selbstmorde verantwortlich gemacht. Seit dem Jahr 1923 publizierten Zeitungen von Zeit zu Zeit Beiträge mit Geschichten aller Art darüber, wie giftig der Hybridenwein eigentlich sei. Gleichzeitig griff auch die Obrigkeit in den Kampf gegen diese Rebsorte ein, indem sie mit verschiedenen Maßnahmen und Anordnungen den Anbau und den Verkauf der Hybridreben und deren Wein verbot oder einschränkte. Auch im Banrat der Draubanschaft, dem beratenden Organ des Banus, prallten seit dem Beginn seiner Sitzungen im Jahr 1931 bis zu seiner Auflösung 1941 die Meinungen über den Hybridenwein und die Maßnahmen der Banschaft zu dessen Zerstörung aufeinander. Am stärksten widersetzten sich die Räte des Banrates aus Gebieten, in denen es viele Anpflanzungen von Hybridreben gab, den Maßnahmen der Banschaft im Jahr 1932. Damals versuchten sie den

Banus Drago Marušič zu überzeugen, dass in bestimmten Gebieten einfach keine andere Rebsorte gedeiht, der Wein nur für den Heimgebrauch hergestellt wird und überhaupt nicht so giftig ist wie behauptet. Sie machten auch darauf aufmerksam, dass vor allem ärmere Leute diese Reben züchten und sie von den Maßnahmen der Banschaft daher besonders betroffen sind. Doch der Banus war in den Diskussionen unnachgiebig, so dass in den folgenden Jahren die Proteste stark abnahmen. Auch als Marušič im Jahr 1935 zuerst kurzzeitig Dinko Puc und dann im selben Jahr Marko Natlačen nachfolgte, verstärkten sich die Einwände gegen die Maßnahmen der Banschaft zur Zerstörung der Hybridreben nicht. Damals sah die Banschaft sogar von der Einhebung der Steuer auf diese Rebsorte ab. Diese aber begann sich mit dem erneuten Auftreten der Peronospora gegen Ende des Jahrzehnts wieder stärker zu verbreiten. Gleichzeitig verbreitete sich auch der Mythos von ihrer Schädlichkeit. Interessanterweise bewiesen Jahre später, zu Beginn der siebziger Jahre des 20. Jahrhunderts, Analysen von Proben des Hybridenweins, dass diese Sorte eigentlich nur geringfügige Mengen Methylalkohol enthält und daher die Gesundheit nicht stärker gefährdet als andere Weinsorten. Der Mythos von der immensen Giftigkeit des Hybridenweins und den seltsamen Charakterzügen und Verhaltensweisen seiner Konsumenten erwies sich in diesem Zusammenhang als Stereotyp, der vor allem aufgrund der Gegensätze zwischen armen und reichen Weinbauern entstanden war.

Schlagwörter: Hybridenwein, Alkohol, Weinbau, Banrat der Draubanschaft.